

Stanisław Liszewski
Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu

MIEJSKA PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA. METODY BADAŃ. EWOLUCJA I JEJ PRAWIDŁOWOŚCI

Zarys treści: W prezentowanej pracy, która jest próbą podsumowania cyklu badań prowadzonych nad miejską przestrzenią turystyczną w ramach seminarium magisterskiego z geografii turystyki w UŁ, autor zweryfikował i uzupełnił dotychczasową definicję tej przestrzeni oraz przetestował metodę analizy treści przewodników w ujęciu dynamicznym. Określił również związki i zależności między strukturą i wielkością form miejskiej przestrzeni turystycznej i zachodzącymi w niej zmianami a liczbą mieszkańców, przeszłością i funkcją miasta.

Słowa kluczowe: miejska przestrzeń turystyczna.

1. WPROWADZENIE

Dynamicznie rozwijające się migracje turystyczne, które na początku XXI w. w skali całego świata osiągnęły 1 mld ludności rocznie, obejmują coraz to nowe obszary kuli ziemskiej. Znacząca część tych przemieszczeń turystycznych odbywa się do miast różnej skali, funkcji i wielkości, położonych na wszystkich kontynentach. Należy przypuszczać, że wielu turystów wędruje z miasta (swojego zamieszkania) do innego miasta (miejsca pobytu turystycznego). Jest to zjawisko korespondujące z postępującym procesem urbanizacji i koncentracji ludności w wielkich miastach. W pierwszym dziesięcioleciu XXI w. około 50% ludności świata mieszkało w miastach, a jednocześnie ponad 18,5% zamieszkiwało wielkie skupiska miejskie liczące milion i więcej mieszkańców.

Zasygnalizowane tu procesy (wzrost liczby turystów, wzrost liczby mieszkańców miast oraz dynamicznie wzrastająca koncentracja ludności w wielkich miastach) są wystarczającą przesłanką uzasadniającą zainteresowanie autora tej pracy miejską przestrzenią turystyczną, czyli tą częścią przestrzeni geograficznej, która jest objęta granicami miast i w obrębie której koncentruje się znaczących rozmiarów ruch turystyczny. Należy przypuszczać, że zwiększeniu ruchu turystycznego towarzyszy również proces powiększania i ewolucji (przemian) miejskiej przestrzeni turystycznej.

Śledząc coraz liczniejsze publikacje naukowe dotyczące turystyki miejskiej (np. MATCZAK, red. 2008, WŁODARCZYK, red. 2011) autor formułuje kilka pytań badawczych związanych z miejską przestrzenią turystyczną, na które będziemy poszukiwać w tej pracy odpowiedzi:

- Czy istniejące obecnie definicje przestrzeni turystycznej są wystarczająco precyzyjne dla zidentyfikowania zjawiska turystyki miejskiej?
- Czy dysponujemy odpowiednimi metodami badawczymi, które pozwalają precyzyjnie określić wielkość i strukturę miejskiej przestrzeni turystycznej?
- W jakim kierunku następują przemiany miejskiej przestrzeni turystycznej, zarówno w ujęciu dynamicznym (zmiany w czasie), jak i strukturalnym (struktura form turystycznej przestrzeni miejskiej na obszarach miast).

Praca składa się z dwóch części (podzielonych na rozdziały): teoretyczno-metodycznej opartej na literaturze oraz empirycznej, w której przedstawione są wyniki badań nad ewolucją miejskiej przestrzeni turystycznej prowadzone w ramach prac magisterskich w Instytucie Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego.¹

2. DEFINICJA MIEJSKIEJ PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Aby określić zakres pojęciowy miejskiej przestrzeni turystycznej musimy w pierwszej kolejności zdefiniować przestrzeń miejską, a następnie szukać odpowiedzi na pytanie: czy i w jakim stopniu przestrzeń współczesnego miasta jest przestrzenią turystyczną?

Pojęciem nadrzędnym w tych rozważaniach jest jednak przestrzeń geograficzna, którą geografowie nazywają powierzchnią lub powłoką Ziemi (epigeosferą). Przegląd poglądów i koncepcji przestrzeni w geografii człowieka bardzo wnikliwie przeprowadził A. LISOWSKI (2003). Warto tu jednak przypomnieć, że już w wykładach prowadzonych w roku akademickim 1918/1919 Eugeniusz Romer, poszukując przedmiotu badań geografii, pisał: „A skoro zmysł geograficzny polega przede wszystkim na pojmowaniu przestrzeni różnorodnie wypełnionej, to badanie tej przestrzeni, wiodące do charakterystyki jej wypełnienia przedmiotowego, stanowi właśnie część centralną geografii” (ROMER 1969).

Generalnie rzecz ujmując geografowie, przyjmując przestrzeń geograficzną (różnie definiowaną) jako przedmiot swoich badań, identyfikują w ramach tej ogólnej przestrzeni różne podprzestrzenie w zależności od zainteresowań naukowych. W ten sposób docieramy do określenia przestrzeni miejskiej, za którą S. LISZEWSKI (1997; z uzupełnieniami) uważa: „część (podprzestrzeń, przestrzeń cząstkowa) przestrzeni geograficznej odznaczająca się specyficzną organizacją i krajobrazem, na której dominuje pozarolnicza działalność człowieka, a obszar ten ma określony formalnie status prawny. Przestrzeń ta zamieszkała jest przez wyróżniającą się wieloma indywidualnymi cechami społeczność lokalną”. Wyznacznikiem przestrzeni miejskiej jest jej organizacja, pozarolnicza funkcja ekonomiczna, status prawny i „społeczność miejska”, czyli cechy organizacyjne, funkcjonalne i społeczne. Tak określona przestrzeń miejska jest często identyfikowana z przestrzenią zurbanizowaną, która jest rezultatem wielopłaszczyznowego procesu urbanizacji (umieszczenia obszarów niemiejskich).

Wśród wielu badaczy zajmujących się w ostatnich latach turystyką, czyli jednym ze zjawisk dokonujących się w przestrzeni geograficznej, podejmowane były próby zdefiniowania przestrzeni turystycznej (LISZEWSKI 1995, 2009, WŁODARCZYK 2008, 2009, 2011, 2011a, KOWALCZYK 2011 i inni). Według S. LISZEWSKIEGO (1995, 2009): „przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się podprzestrzenią ogólnej przestrzeni geograficznej, rozumianej w sensie *largo*, tzn. jako przestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze powłoki Ziemi (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności człowieka w tym środowi-

sku (środowisko kulturowe i gospodarcze), a także środowisko społeczne będące wynikiem działalności terytorialnej zbiorowości społecznej (narody, zbiorowiska regionalne i lokalne)”.

Do tak sformułowanej blisko 20 lat temu definicji należy dziś dodać uzupełnienie, że „człowiek wędrujący”, czyli turysta jest głównym nośnikiem funkcji turystycznej, a zarazem konsumentem lub użytkownikiem tej przestrzeni. Nawiązując do badań prowadzonych przez B. WŁODARCZYKA (2009, 2011) zgadzam się, że przestrzeń turystyczną można zidentyfikować na podstawie ruchu turystycznego.

W podobnym rozumieniu, czyli w nawiązaniu do ogólnej przestrzeni geograficznej definiuje przestrzeń turystyczną B. WŁODARCZYK (2009), dla którego stanowi ona: „Część przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny niezależnie od jego wielkości i charakteru. Warunkiem dodatkowym umożliwiającym jej definicję jest występowanie zagospodarowania turystycznego, którego wielkość i charakter pozwalają określić typ przestrzeni turystycznej”.

Przytoczone tu definicje w swojej ogólnej idei opierają się na dwóch przesłankach: pierwsza zakłada, że przestrzeń turystyczna jest częścią (podprzestrzenią, przestrzenią cząstkową) ogólnej przestrzeni geograficznej, druga to wyróżnik funkcjonalny tej przestrzeni, który S. LISZEWSKI (1995) tylko sygnalizuje („funkcjonalnie wyróżniająca się podprzestrzeń”), a B. WŁODARCZYK (2009) wyraźnie wskazuje, że identyfikatorem tej przestrzeni jest ruch turystyczny, a także zagospodarowanie turystyczne. Ostrożność identyfikacji funkcji turystycznej w definicji S. LISZEWSKIEGO (1995), jak i kategoryczność wskazania ruchu turystycznego jako warunku koniecznego tej funkcji przez B. WŁODARCZYKA (2008), nie mają charakteru sprzeczności czy kontrowersji, ale różnego rozłożenia akcentów w definicji przestrzeni turystycznej.

Kończąc ten krótki przegląd definicji dotyczących przestrzeni miejskiej i przestrzeni turystycznej warto uświadomić sobie, że obie te przestrzenie są wytworem społecznym związanym z określonymi etapami rozwoju cywilizacji na świecie. O ile przestrzeń miejska powstała i rozwija się od zarania życia człowieka na Ziemi, to przestrzeń turystyczna w miastach (w takich rozmiarach) jest wytworem głównie cywilizacji postindustrialnej, która m.in. charakteryzuje się wydłużonym czasem wolnym, względną zamożnością i zwiększoną ruchliwością człowieka.

Identyfikacja przestrzeni turystycznej w przestrzeni miejskiej wymaga określenia rozmiarów i przemieszczeń ruchu turystycznego na obszarze miast. Pewne wskazówki, które mogą być pomocne przy identyfikacji miejskich przestrzeni turystycznych stanowią przestrzenie publiczne (JAŹDŻEWSKA, red. 2011) oraz walory i zagospodarowanie turystyczne miast.

Przestrzeń turystyczna (w tym również miejska przestrzeń turystyczna) nie jest jednorodna. Jej zróżnicowanie wynika z różnorodności zachowań turystycznych zarówno turystów indywidualnych, jak i uczestników turystyki zbiorowej (masowej). S. LISZEWSKI (1995), przyjmując za podstawę różnorodny charakter działalności turystycznej człowieka oraz stopień kształtowania przez tę działalność przestrzeni geograficznej, wyróżnia pięć typów przestrzeni turystycznej: eksploracji, penetracji, asymilacji, kolonizacji i urbanizacji turystycznej. W pracy S. LISZEWSKIEGO (1999) dotyczącej przestrzeni turystycznej miasta znajdujemy potwierdzenie występowania tych samych typów przestrzeni turystycznej na obszarach miast oraz na terenach niemiejskich. Potwierdzają to również mapy przestrzeni turystycznej Łodzi autorstwa S. LISZEWSKIEGO (2002) i B. WŁODARCZYKA (2012) zamieszczone w *Atlasie miasta Łodzi*. A. KOWALCZYK (2011), tworząc „model przekształceń geograficznej przestrzeni turystycznej”, w miejscu typu przestrzeni urbanizacji turystycznej, jako ostatni etap ewolucji tej przestrzeni wymienia „przestrzeń dominacji turystycznej”.

B. WŁODARCZYK (2009), wykorzystując typy przestrzeni turystycznej (LISZEWSKI 1995), zbudował cykl rozwoju przestrzeni turystycznej zakładając, że ewolucja przestrzeni może mieć charakter następujących po sobie faz, które są tożsame z typami przestrzeni turystycznej. Cykl ten zaczyna się etapem I (przestrzeń przedturystyczna – nieturystyczna). Etap II obejmuje przestrzeń turystyczną, która opisana jest przez cztery fazy: faza I – przestrzeń eksploracji, faza II – przestrzeń penetracji, faza III – przestrzeń kolonizacji, faza IV – przestrzeń urbanizacji. Zdaniem cytowanego tu autora, wydzielony w pracy S. LISZEWSKIEGO (1995) typ przestrzeni asymilacji turystycznej jest charakterystyczny dla wszystkich (czterech) wymienionych wcześniej faz przestrzeni turystycznej. Etap III w tym opracowaniu to przestrzeń postturystyczna (nieturystyczna).

Przedstawiając koncepcję cyklu rozwoju przestrzeni turystycznej według B. WŁODARCZYKA (2009) pragnę wyrazić pewne zastrzeżenie, które dotyczy uniwersalności tego cyklu. Moim zdaniem przebieg ewolucji przestrzeni turystycznej jest uwarunkowany podmiotem, którego dotyczy lub który ją tworzy. Może on mieć miejsce w przypadku ogólnego przekształcenia przestrzeni geograficznej w turystyczną lub indywidualnego przekształcenia tej przestrzeni. Proces „zawłaszczania” przestrzeni geograficznej przez indy-

widualnego turystę jest specyficzny. Dla każdego turysty indywidualna przestrzeń turystyczna może znajdować się w innej fazie. Ten sam typ przestrzeni turystycznej (ta sama faza) dla jednego turysty może być przestrzenią eksploracji, a dla innego np. penetracji. Indywidualna przestrzeń turystyczna wymaga odrębnych badań, ale także odrębnego zdefiniowania miejskiej przestrzeni turystycznej.

Kończąc rozważania nad zdefiniowaniem miejskiej przestrzeni turystycznej (ta część przestrzeni miejskiej, w której realizowana jest funkcja turystyczna), jej typami oraz cyklem rozwoju i przekształceń, należy szukać właściwych metod pozwalających na jej empiryczną identyfikację.

3. METODY BADAŃ I GROMADZENIA ŹRÓDEŁ DOTYCZĄCYCH MIEJSKIEJ PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Identyfikacja miejskiej przestrzeni turystycznej, rozumianej jako przestrzeń miejska wyróżniająca się funkcjonalnie z ogólnej przestrzeni geograficznej występowaniem zjawiska ruchu turystycznego, nie należy do łatwych (LISZEWSKI 1999). Praktycznie empiryczne określenie tej przestrzeni, np. w dużym mieście, wymagałoby stałego monitorowania przemieszczania się turystów w przestrzeni miejskiej badanego miasta. Skalę trudności takich badań może przybliżyć fakt, że każde z dużych miast w Polsce odwiedzane jest rocznie przez kilkaset tysięcy turystów, a Warszawa i Kraków przez kilka milionów(!) (WYRZYKOWSKI 2011). Uogólniając można powiedzieć, że skala trudności w zgromadzeniu wiarygodnych materiałów źródłowych dotyczących miejskiej przestrzeni zależy od wielkości powierzchni miasta i od frekwencji oraz ruchliwości turystów.

Zarysowane trudności prowadzenia całorocznych badań bezpośrednich wskazują na konieczność poszukiwania różnorodnych metod, w tym zwłaszcza metod pośrednich gromadzenia wiarygodnych materiałów źródłowych. Metody te można podzielić na dwie grupy: badania terenowe oraz metody badań kameralnych.

Do metod badań terenowych miejskiej przestrzeni turystycznej można zaliczyć:

- inwentaryzacje terenowe dotyczące zagospodarowania turystycznego miasta i jego użytkowania przez turystów;
- pomiary ruchu turystycznego, głównie w obiektach wymagających zakupu biletu oraz noclegowych, ale także na obszarach otwartych;
- badania ankietowe różnych grup społecznych (władze lokalne, mieszkańcy, przewodnicy, tu-

ryści) dotyczące percepcji i wskazań obszarów miejskich odwiedzanych przez turystów.

Do metod badań kameralnych zaliczamy:

- analizę treści specjalistycznych planów miast (zwłaszcza turystycznych);
- analizę treści przewodników turystycznych dotyczących miasta (i regionu), ale także przewodników po kraju wydanych zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami; treść przewodników w tych badaniach można uznać za opinie ekspertów;
- kwerendę materiałów archiwalnych, np. pocztówek, filmów i innych (WIECZORKIEWICZ 2012).

Wymienione metody nie uwzględniają wszystkich, zwłaszcza bardziej wyrafinowanych sposobów zbierania materiałów o miejskiej przestrzeni turystycznej (np. zdjęcia satelitarne, pomiary bezpośrednie, sondáže prasowe i inne). Pokazują natomiast pracochłonność, ale także trudną dostępność do wiarygodnych materiałów źródłowych.

W dalszej części pracy zostanie szczegółowo omówiona tylko jedna, stosunkowo mało stosowana metoda, będzie to analiza treści przewodników turystycznych. Metoda ta zdaniem autora jest najbardziej przydatną w badaniach miejskiej przestrzeni turystycznej, a zwłaszcza jej zmian i przekształceń, jakie dokonały się w określonym czasie. W odniesieniu do badań wiedzy o regionie analizę treści przewodników z powodzeniem zastosował A. MATCZAK (1995), a w stosunku do miasta R. WILUŚ (1998). Obszerny wywód na ten temat można również znaleźć w książce A. WIECZORKIEWICZ (2012).

4. ANALIZA TREŚCI PRZEWODNIKÓW TURYSTYCZNYCH JAKO METODA IDENTYFIKACJI MIEJSKIEJ PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Wśród wielu znaczeń słowa „przewodnik” w *Słowniku języka polskiego* pod red. M. SZYMCZAKA (1979) znaleźć można definicję: „jest to książka podająca wiadomości z historii, geografii danego regionu zawierająca mapy, podająca praktyczne wskazówki dotyczące podróży, noclegów itp.” To ogólne określenie można bardziej rozwinąć, na użytek badań nad turystyką. Przewodnik turystyczny to zbiór informacji dotyczących walorów i atrakcji turystycznych występujących na określonej przestrzeni (miasto, region, kraj, kontynent i inne), a także informacji praktycznych na temat możliwości pobytu w nieznanym terenie. Oprócz przewodników turystycznych wiedzę krajoznawczą zawierają m.in. informatory turystyczne, spacerow-

niki, kanony krajoznawcze, słowniki turystyczno-krajoznawcze i inne wydawnictwa. Wprawdzie każde z wymienionych opracowań ma swoją specyfikę, to wszystkie one służą przybliżeniu (turyście, ale nie tylko) najbardziej atrakcyjnych obiektów i przestrzeni, ale również „oprowadzeniu” zainteresowanego po tym obszarze.

Przewodniki turystyczne towarzyszą rozwojowi turystyki od kilku stuleci. J. WARSZYŃSKA i A. JACKOWSKI (1978, s. 130) w pierwszym polskim podręczniku akademickim do geografii turystyki podają, że jednym z najlepszych przewodników turystycznych w XVI w. było opracowanie Leonarda Albertiego z 1550 r. pt. *Opis całych Włoch*. Za najstarszy przewodnik turystyczny po Warszawie uważa się natomiast pracę Adama Jarzębskiego z 1643 r. zatytułowaną *Gościniec albo krótkie opisanie Warszawy i okolic*.

To krótkie wprowadzenie miało na celu przekonanie czytelnika, że opracowanie nazywane przewodnikiem turystycznym ma długą tradycję w dokumentowaniu i przekazie wiedzy o najważniejszych, czasem zmieniających się walorach czy atrakcjach turystycznych obszaru, który opisuje. A także, że wiedza ta poddawana jest praktycznemu sprawdzeniu i weryfikacji przez wędrowców (turystów).

Zdaniem autora treści turystyczne zawarte w przewodnikach mogą być uznane za materiał źródłowy w badaniach miejskiej przestrzeni turystycznej przy spełnieniu kilku warunków:

- autorami przewodników muszą być znawcy opisywanego miasta (historycy, geografowie, architekci i inni), a ich wypowiedź ma charakter autorski i może być uznana za opinię eksperta z dziedziny turystyki;
- przewodnik zawiera informacje aktualne dla okresu jego wydania, które pochodzą z autopsji lub wiarygodnych źródeł;
- informacje turystyczne dotyczą całego obszaru miasta, a nie jego fragmentu;
- opracowanie nie jest wydawnictwem propagandowym lub reklamowym przygotowanym na konkretne zlecenie (zamówienie);
- przy badaniu przemian (ewolucji) przestrzeni turystycznej miast polskich musi istnieć seria przewodników turystycznych, które obejmują przynajmniej okres kilkudziesięciu lat (optymalnie sto lat). Powinny one reprezentować stan wiedzy o walorach turystycznych w mieście przynajmniej w czterech okresach historycznych: do 1939 r. (II RP), lata 1945–1970 (PRL), lata 1970–1990 (PRL), po 1990 r. (III RP). O ile jest to możliwe, każdy okres powinien być reprezentowany przynajmniej przez dwa przewodniki, pokazujące stan na początku i na końcu każdego okresu.

Algorytm postępowania przy wykorzystaniu przewodnika do analizy miejskiej przestrzeni turystycznej obejmuje:

1. Zgromadzenie informacji o przewodniku, jego autorze, dane bibliograficzne: rok wydania, wydawca, liczba stron tekstu, liczba rysunków, mapy, fotografie czy spis literatury i inne.
2. Obliczenie liczby linijek (znaków) stanowiących treść krajoznawczo-turystyczną przewodnika (z wyeliminowaniem zdjęć, rysunków, map itp., które znajdują się w tekście). Wyliczona liczba stanowi 100% pisanej treści krajoznawczo-turystycznej przewodnika.
3. Obliczenie liczby linijek (znaków) opisu każdego obiektu (formy) turystyczno-krajoznawczej w przewodniku. Wyliczyć udział procentowy tej formy w stosunku do całej treści przewodnika (liczba linijek, znaków).
4. Zgrupowanie poszczególnych obiektów w grupy form miejskiej przestrzeni turystycznej i obliczenie liczby linijek (znaków) i udziału procentowego opisu całej grupy. Tworzenie grup form miejskiej przestrzeni turystycznej ma charakter subiektywny i zależy od wielkości miasta, jego historii, zamożności, aktywności władz lokalnych i wielu innych czynników, w tym również autora pracy. W tym opracowaniu wymienione zostaną grupy form najczęściej tworzone na użytek badań dużych miast polskich. Są to: obiekty kultu religijnego i cmentarze, obiekty rezydencjonalne (pałace, wille, dwory), ale także kamienice wielkomiejskie, budynki i budowle użyteczności publicznej, tereny zielone (parki, ogrody i inne), układy urbanistyczne (osiedla, kompleksy obronno-rezydencjonalne, place, ulice, aleje itd.), muzea i galerie, pomniki i fontanny, zakłady przemysłowe (zabytki techniki), obiekty obronne i inne. Zarówno liczba grup form tworzących miejską przestrzeń turystyczną, jak i ich pojemność zależy od celu prowadzonych badań. Należy jednak pamiętać, że z punktu widzenia analizy przestrzeni turystycznej powinny to być obiekty kubaturowe (budowle, budynki itp.) lub przestrzenne (np. parki, ogrody) z pominięciem innych walorów turystycznych (takich jak: tablice pamiątkowe wmurowane w dom mieszkalny, ekspozycje w muzeach);
5. Analizę przestrzenną zarejestrowanych w przewodniku obiektów. W tym celu należy je zaznaczyć na planie badanego miasta (w odpowiedniej skali) z zaznaczeniem lokalizacji w odpowiedniej dzielnicy administracyjnej czy katastralnej, jednostce morfologicznej lub nałożonej na plan siatki kwadratów, heksagonów, ewentualnie innych figur geometrycznych.

Tak zgromadzony materiał źródłowy pochodzący z przewodników turystycznych może być wykorzystany m.in. do przeprowadzenia wnikliwej analizy miejskiej przestrzeni turystycznej, która może dotyczyć:

- przemian i ewolucji wielkości, struktury i układu przestrzennego (w oparciu o kilka przewodników);
- koncentracji obiektów i form przestrzeni turystycznej w przestrzeni miejskiej (struktury przestrzennej);
- określenia stopnia popularności każdego obiektu tworzącego miejską przestrzeń turystyczną
- określenia rangi atrakcyjności i jej zmian każdego obiektu turystycznego.

Pochodzący z analizy treści przewodników materiał źródłowy po uprzednim jego uzupełnieniu, np. o elementy zagospodarowania turystycznego miasta (baza noclegowa, baza gastronomiczna i inne), może być wykorzystany do delimitacji funkcjonalnych typów miejskiej przestrzeni turystycznej (LISZEWSKI 1999).

5. PRZEMIANY MIEJSKIEJ PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ. STUDIA PRZYPADKU

Prowadzone w latach 1996–2013 prace magisterskie w Instytucie Geografii Miast i Turyzmu UŁ nad przestrzenią turystyczną sześciu dużych miast polskich pozwoliły na przetestowanie metod badań, w tym m.in. analizy tekstów przewodników turystycznych, które zaowocowały interesującymi opracowaniami monograficznymi. Autor pragnąc dokonać podsumowania tych badań, ale również przeprowadzić analizę przemian miejskiej przestrzeni turystycznej w dużych miastach polskich, skorzystał z materiałów pochodzących z analizy tekstów wybranych przewodników wykonanych przez autorki czterech prac, które dotyczą Łodzi (ŻEBROWSKA 1996), Krakowa (SZCZEPANIAK 2004), Warszawy (MROZIŃSKA 2006) i Bydgoszczy (KARASEK 2013).

Badania treści przewodników turystycznych wybranych do analizy miast dotyczyły: Warszawy (10 przewodników z lat 1921–2005), Krakowa (8 przewodników z lat 1931–2002), Łodzi (7 przewodników z lat 1933–1992) oraz Bydgoszczy (10 przewodników z lat 1920–2011). Dobór miast był celowy, bowiem reprezentują one zarówno pod względem genezy i funkcji gospodarczej jak i losów historycznych różnorodne typy dużych (liczących ponad 300 tys. mieszkańców) miast w Polsce. Dodatkowo Kraków i Warszawa należą do najczęściej odwiedzanych turystycznie miast w naszym kraju, a dla kontrastu Łódź i Bydgoszcz,

proporcjonalnie do liczby mieszkańców, są słabo odwiedzane.

Podstawowym materiałem źródłowym w tych badaniach była analiza tekstów przewodników turystycznych, która umożliwiła przeprowadzenie studiów porównawczych Warszawy, Krakowa, Łodzi i Bydgoszczy w zakresie trzech zagadnień:

- zmiany liczby form miejskiej przestrzeni turystycznej w badanym okresie;
- zmian w strukturze procentowej liczby zarejestrowanych w przewodnikach turystycznych grup form miejskiej przestrzeni turystycznej;
- zmian w strukturze procentowej długości opisu grup form miejskiej przestrzeni turystycznej.

W pracy tej, ze względu na ograniczoną objętość tekstu, zrezygnowano z analizy zmian rozmieszczenia miejskiej przestrzeni turystycznej w przestrzeni każdego z miast.

Przeprowadzone analizy miały na celu prześledzenie zarówno kierunków, jak i wielkości zmian, jakie zaszły w miejskiej przestrzeni turystycznej dużych miast w Polsce w XX w. i na początku XXI w. Przyступując do analiz empirycznych przyjęto dwa założenia. Pierwsze dotyczy określenia przedziałów czasowych, w jakich prowadzono badania we wszystkich miastach, druga polegała na arbitralnym (opartym o doświadczenia badawcze autora) wytypowaniu głównych grup form miejskiej przestrzeni turystycznej.

Uwzględniając dzieje historyczne Polski w XX w., które miały oczywisty wpływ na rozwój turystyki w naszym kraju, w tym również turystyki miejskiej, podzielono przyjęty okres badań na cztery podokresy, przypisując każdemu z nich wiodący przewodnik (przewodniki). Podokresy te obejmują: A – II RP (do 1939 r.), B – pierwszy okres PRL (1945–1969), C – drugi okres PRL (1970–1990) i D – III RP (po 1990 r.).

W celu przeprowadzenia szczegółowej analizy liczby form miejskiej przestrzeni turystycznej oraz wielkości opisu tych form połączono wszystkie wymienione w przewodnikach formy w osiem grup form miejskiej przestrzeni turystycznej. Są to: 1 – obiekty kultu religijnego i cmentarze, 2 – obiekty o charakterze rezydencjonalnym i kamienice, 3 – budynki i budowle użyteczności publicznej, 4 – tereny zielone (parki, ogrody i inne formy), 5 – zabytki techniki (zakłady przemysłowe), 6 – muzea, pomniki, fontanny i inne, 7 – układy urbanistyczne (osiedla, ulice, place i inne, np. Wawel), 8 – inne formy. Liczbę form w każdej grupie uznano za przejaw atrakcyjności miasta, a wielkość opisu każdej formy (grupy) za jej rangę w przestrzeni turystycznej.

5.1. ZMIANY LICZBY FORM MIEJSKIEJ PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ BADANYCH MIAST

Podział okresu badań na cztery podokresy pozwala prześledzić dynamikę zachodzących zmian. Należy jednak pamiętać, że w okresie II RP Polska po 123 latach niewoli czyniła ogromne wysiłki w kierunku połączenia swoich ziem i budowy podstaw gospodarczych. Turystyka w tym okresie w całej Europie miała charakter elitarny, a miasta (z wyjątkiem uzdrowisk, stolic i miast zabytkowych) nie były eksploatowane przez turystów. Okres PRL charakteryzował się ideologizacją życia i centralizacją władzy oraz gospodarką planową i dopiero w III RP zniknęły bariery polityczno-administracyjne, a każde miasto prowadzi własną politykę również w odniesieniu do turystyki.

Analiza tab. 1 pozwala na wyciągnięcie kilku interesujących wniosków. Pierwszy dotyczy zależności liczby form od wielkości miasta liczonej liczbą mieszkańców. Prawidłowość taką potwierdza jedynie Warszawa, która w badanym okresie wyraźnie dominowała liczbą ludności i liczbą form przestrzeni turystycznej wśród miast w Polsce. Pozostałe trzy miasta nie wykazują takiej zależności.

Tabela 1. Liczba form miejskiej przestrzeni turystycznej w wybranych miastach

Okres	Warszawa	Kraków	Łódź	Bydgoszcz
A - do 1939 r. (II RP)	895	121	30	37
B - 1945-1970 (PRL)	655	191	69	141
C - 1970-1990 (PRL)	1 103	137	118	202
D - po 1990 r. (III RP)	1 379	144	101	94

Źródło: przewodniki turystyczne wykorzystane w pracach magisterskich: J. MROZIŃSKA (2006), A. SZCZEPANIAK (2004), A. ŻEBROWSKA (1996), K. KARASEK (2013).

Druga prawidłowość dotyczy zależności liczby form od funkcji miasta. Badane miasta potwierdzają tę zależność, czego przykładami są Warszawa i Kraków, czyli miasta o tradycjach stołecznych, centra kultury, szkolnictwa wyższego, kontaktów międzynarodowych, które wyraźnie dystansują miasta o genezie przemysłowej i słabym rozwoju funkcji III i IV sektora (Łódź, Bydgoszcz).

Trzecia prawidłowość, którą możemy zaobserwować analizując tab. 1 dotyczy dynamiki rozwoju liczby form. Wśród badanych miast można wyróżnić trzy różne typy. Jeden z nich reprezentuje Warszawa, która w całym badanym okresie była stolicą Polski i systematycznie rozwijała miejską przestrzeń turystyczną. Wyjątkiem była II wojna światowa, w czasie której zniszczono wiele obiektów o wartościach historycznych, a ich odbudowanie trwało wiele lat po wojnie (w tab. 1 okres B).

Drugim przykładem jest Kraków, który jako historyczna stolica Polski miał i ma dużą i ustabilizowaną liczbę form miejskiej przestrzeni turystycznej, co czyni to miasto najatrakcyjniejszym turystycznie w kraju. Zupełnie inny typ reprezentują Łódź i Bydgoszcz, które dopiero po II wojnie światowej, a zwłaszcza w latach 70. XX w. kształtowały swoją przestrzeń turystyczną, ustępując pod tym względem Warszawie i Krakowowi.

Podsumowując te rozważania można powiedzieć, że analiza zmian liczby form miejskiej przestrzeni turystycznej w dłuższym przekroju czasowym może być dobrym miernikiem określenia atrakcyjności turystycznej miasta, ale również skali i znaczenia funkcji turystycznej w przestrzeni miejskiej. Wyniki tych obserwacji mogą być wykorzystane m.in. w badaniach porównawczych miast.

5.2. ZMIANY W STRUKTURZE LICZBY GRUP FORM PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ WYBRANYCH MIAST W UJĘCIU DYNAMICZNYM

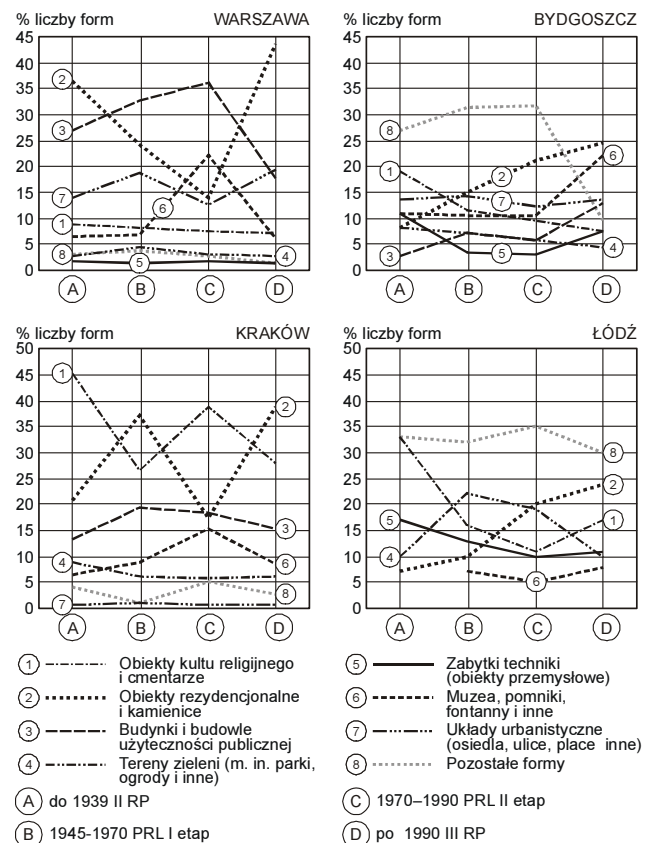
Podstawę do wnikliwego wnioskowania o zmianach zachodzących zarówno w skali, jak i kierunkach form miejskiej przestrzeni turystycznej stanowi rys. 1, pokazujący zmiany zachodzące w strukturze procentowej liczby grup form miejskiej przestrzeni turystycznej w badanych miastach. Na rysunku przedstawiono odsetek każdej z ośmiu analizowanych grup form w czterech przekrojach czasowych zakodowanych jako: A, B, C, D.

Warszawa. W każdym z omawianych przekrojów czasowych występują wszystkie grupy form. Największy udział wśród form miejskiej przestrzeni turystycznej Warszawy mają dwie grupy: obiekty rezydencjonalne i kamienice oraz budynki i budowle użyteczności publicznej. Te dwie grupy obejmują od 63,4% wszystkich grup form w pierwszym przekroju czasowym (A) do 50,4% w okresie C. Cechą charakterystyczną Warszawy jest wysoki odsetek grupy form obejmujących układy urbanistyczne (od 12,6 do 19,4%) i stosunkowo niewielki udział w strukturze form terenów miejskich związanych z obiektami kultu religijnego (od 7,2 do 8,9%). Taka struktura form miejskiej przestrzeni turystycznej jest dość ustabilizowana (jedno większe odchylenie dotyczy grupy form „muzea, pomniki itp.”, które w okresie C miało udział 22,1%) i charakteryzuje duże miasta o trwałych i wykształconych funkcjach stołecznych.

Kraków. Struktura liczby grup form miejskich terenów turystycznych w tym mieście jest częściowo odmienna od rozpoznanej w Warszawie. Główny udział w tej strukturze mają w Krakowie dwie grupy: obiekty

kultu religijnego oraz obiekty rezydencjonalne, które w sumie stanowią od 56,4% w okresie C do 66,7% w okresie D. Trzecią dużą grupę form obejmują budynki i budowle użyteczności publicznej (od 13,2 do 19,4%). Grupa ta łącznie z poprzednio wymienionymi obejmuje około 80% wszystkich form przestrzeni turystycznej Krakowa. W Krakowie, podobnie jak w Warszawie, dość znaczny udział ma jeszcze grupa „muzea i pomniki”, brakuje natomiast zupełnie form obejmujących tereny przemysłowe i zabytki techniki.

Struktura liczby grup form miejskich przestrzeni turystycznych w Krakowie, podobnie jak w Warszawie, jest od kilkudziesięciu lat ustabilizowana, a wyraźna dominacja ośrodków kultu religijnego i obiektów rezydencjonalnych jest typowa dla dużych miast o długiej tradycji historycznej i rozbudowanych w przeszłości funkcjach politycznych.

Rys. 1. Struktura procentowa liczby zarejestrowanych grup form miejskiej przestrzeni turystycznej w ujęciu dynamicznym (wybrane miasta)

Źródło: przewodniki turystyczne wykorzystane w pracach magisterskich: J. MROZIŃSKA (2006), A. SZCZEPANIAK (2004), A. ŻEBROWSKA (1996), K. KARASEK (2013)

Łódź. Zupełnie inaczej kształtuje się struktura liczby grup form miejskich terenów turystycznych w Łodzi, która jest przykładem miasta przemysłowego bez przeszłości administracyjnej (funkcje regionalne uzy-

skala Łódź dopiero w XX w.). Dominują tu trzy grupy form: obszary kultu religijnego, obiekty rezydencjonalne oraz tereny zieleni (rys. 1). Znaczny udział w tej strukturze mają również zakłady przemysłowe i zabytki techniki (10–17%), co jest cechą indywidualną Łodzi wśród badanych miast. W strukturze liczby form brakuje, i to we wszystkich przekrojach czasowych, dwóch grup: „budynki i budowle użyteczności publicznej” oraz „układy urbanistyczne”. W odróżnieniu od Warszawy i Krakowa w Łodzi dopiero trzy grupy form stanowią około 50% wszystkich analizowanych. Są to obiekty kultu religijnego, obiekty rezydencjonalne oraz tereny zieleni. Przedstawiona struktura liczby grup form miejskich terenów turystycznych Łodzi jest klasycznym przykładem dużego miasta przemysłowego powstałego „na surowym korzeniu”. Walory turystyczne Łodzi w całym XX w. tworzyły kościoły (różnych wyznań), wille i pałace zamężnych fabrykantów oraz parki i ogrody będące również własnością przemysłowców. Do tego zestawu dochodzą zabytki przemysłowe, które stosunkowo niedawno weszły do katalogu miejskich walorów czy atrakcji turystycznych.

Bydgoszcz. Jeszcze inaczej kształtuje się struktura liczby form miejskich terenów turystycznych w najmniejszym ludnościowo z badanych miast. W Bydgoszczy brakuje wyraźnie dominującej grupy form, choć największą rolę w trzech analizowanych okresach odgrywały „obiekty rezydencjonalne”. Duże znaczenie mają w tym mieście formy miejskiej przestrzeni turystycznej opisujące układy urbanistyczne, muzea i pomniki, a także obiekty przemysłowe, co nawiązuje do funkcji Bydgoszczy. Brak wyraźnej dominacji wśród grupy form potwierdza fakt, że tylko w ostatnim okresie (po 1990 r.) trzy główne grupy form (rezydencje, muzea i układy urbanistyczne) stanowiły ponad połowę wszystkich (58,5%), a w pozostałych okresach dopiero udział czterech grup form tworzył 50% badanej zbiorowości. Porównując strukturę liczby grup form Bydgoszczy z pozostałymi miastami można stwierdzić, że wykazuje ona największe podobieństwo ze strukturą Łodzi (duży udział terenów zielonych i zabytków techniki).

Przeprowadzona analiza porównawcza czterech miast zdaje się dość wyraźnie potwierdzać, że liczba i struktura grup form miejskiej przestrzeni turystycznej dużych miast (w Polsce) jest zależna od wielkości miasta (liczby mieszkańców), jego przeszłości historycznej oraz pełnionych funkcji (zarówno w przeszłości, jak i obecnie). Zależności te najlepiej potwierdza brak w strukturze liczby form budynków i budowli użyteczności publicznej oraz układów urbanistycznych w Łodzi, a zabytków techniki w Krakowie.

Najważniejszą rolę w kształtowaniu miejskiej przestrzeni turystycznej odegrały w badanych miastach obiekty rezydencjonalne, tereny zielone i obiekty kultu

religijnego, tworząc we wszystkich miastach i we wszystkich okresach największą jej część w strukturze ilościowej.

Badania te potwierdziły również powstanie nowej miejskiej przestrzeni turystycznej, jaką jest przestrzeń zabytków techniki i zakładów przemysłowych. Grupa ta sygnalizowana w Warszawie, wyraźnie ujawniła się w Łodzi i w Bydgoszczy.

5.3. ZMIANY W STRUKTURZE WIELKOŚCI OPISU GRUP FORM MIEJSKIEJ PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Analizę zasygnalizowanych w tytule podrozdziału zmian przedstawia rys. 2, który obejmuje cztery omówione już wcześniej miasta (Warszawa, Kraków, Łódź, Bydgoszcz) oraz osiem grup form miejskiej przestrzeni turystycznej. Treścią tego rysunku jest procentowy udział opisu zawartego w badanych przewodnikach turystycznych każdej z grup form w odpowiednim okresie w każdym z miast. Wielkość opisu każdej z grup form można uznać za miernik jej rangi w przestrzeni turystycznej miasta.

Warszawa. Wielkość opisu grup form jest tu różna w poszczególnych okresach. Analizując dwa pierwsze pod względem udziału objętości opisu grupy form, uzyskujemy interesujący obraz. W okresie II RP (grupa A) najdłuższy opis dotyczył obiektów kultu religijnego i obiektów rezydencjonalnych (razem 59,6% całego opisu turystycznego). W kolejnym okresie (B) były to układ urbanistyczny oraz budynki i budowle użyteczności publicznej (razem 55,2%). Te same grupy, tylko w mniejszych udziałach wielkości tekstu, wystąpiły w okresie C (44,4%). Opis współczesny (okres D) dotyczy głównie „układu urbanistycznego” oraz „obektów rezydencjonalnych” (61,7%). Mimo zmieniających się preferencji w objętości opisu w przewodnikach po Warszawie dominują budynki i budowle użyteczności publicznej oraz układy urbanistyczne.

Kraków. Przyjmując tę samą koncepcję analizy stwierdzić możemy, że w Krakowie we wszystkich okresach dominują opisy obiektów kultu religijnego, a na drugim miejscu znajdują się kolejno: w okresie A układy urbanistyczne (razem 80,0%), w B – obiekty rezydencjonalne (razem 65,0%), w C – budynki i budowle użyteczności publicznej (razem 71,9%) i współcześnie, w D – układy urbanistyczne (razem 70,4%). Przewodniki po Krakowie, niezależnie od okresu ich powstania, preferują opisy obiektów kultu religijnego (prawie zawsze około 50% całego tekstu) i układów urbanistycznych.

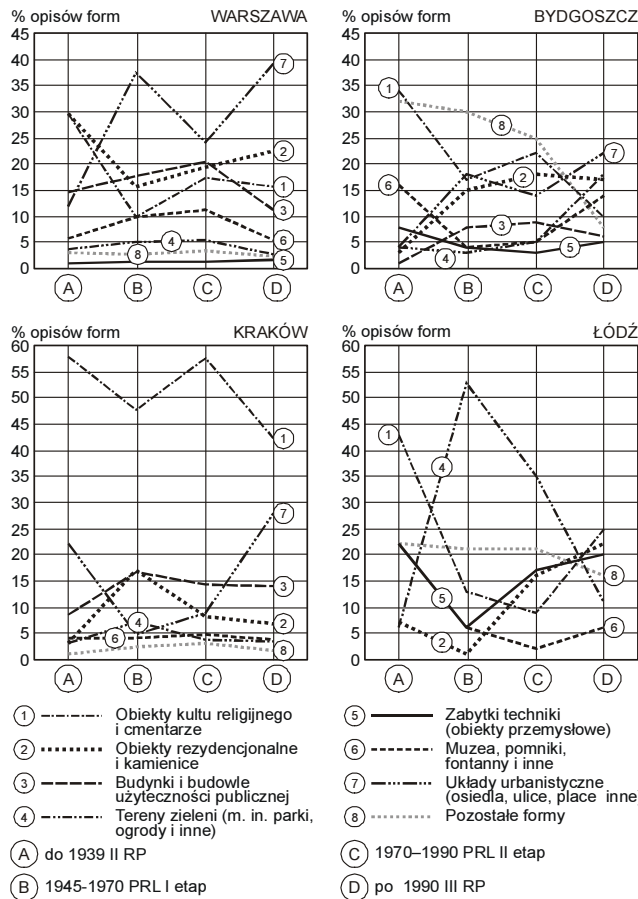
Łódź. Struktura opisu grupy form w przewodnikach po Łodzi jest mocno zróżnicowana w zależności od przedziału czasowego. W okresie II RP (A) dominowały w tym mieście opisy obiektów kultu religij-

nego i zabytków techniki (razem 65%). W kolejnym okresie (B) – tereny zieleni i obiekty kultu religijnego (66%), w okresie C – tereny zieleni i zabytki techniki (52%), a w D – obiekty kultu religijnego i obiekty rezydencjonalne (47%). Uogólniając zawartość treści przewodników po Łodzi, można wymienić trzy grupy form, których opis dominuje w różnych badanych okresach. Są to: tereny zieleni, obiekty kultu religijnego i zabytki techniki.

su dominują układy urbanistyczne i tereny zielone (razem 40%). Można tu zatem wydzielić dwie główne grupy form turystycznych terenów miejskich, które dominują w przewodnikach po Bydgoszczy. Są to: obiekty kultu religijnego (od 10 do 34%) i układy urbanistyczne (od 4 do 22%).

Przeprowadzona analiza struktury procentowej liczby grup form przestrzeni turystycznej (rys. 1) i struktury wielkości opisu tych grup form (rys. 2) w czterech miastach i czterech wydzielonych okresach, pozwala na dokonanie porównań i sformułowanie ogólniejszych wniosków (tab. 2).

Rys. 2. Struktura procentowa opisu form miejskiej przestrzeni turystycznej w ujęciu dynamicznym (wybrane miasta)

Źródło: przewodniki turystyczne wykorzystane w pracach magisterskich: J. MROZIŃSKA (2006), A. SZCZEPANIAK (2004), A. ŻEBROWSKA (1996), K. KARASEK (2013)

Bydgoszcz. Opisy form miejskiej przestrzeni turystycznej w przewodnikach po Bydgoszczy są najmniej zróżnicowane, o czym świadczy najmniejszy udział opisu dwóch głównych grup form. W pierwszym okresie (A) są to obiekty kultu religijnego oraz muzea i pomniki (razem 50%). W kolejnym okresie (B) były to układy urbanistyczne i obiekty kultu religijnego (razem 35%). W okresie C najdłuższy opis dotyczył obiektów kultu religijnego i obiektów rezydencjonalnych (40%), a w ostatnim okresie (D) w strukturze opi-

Tabela 2. Porównanie miejsca zajmowanego przez grupy form miejskich terenów turystycznych w zakresie liczby grup form i wielkości ich opisu (struktury procentowe)

Liczba grup form	Wielkość opisu grup form (ranga)
- Obiekty kultu religijnego: K1, Ł1	- Obiekty kultu religijnego: K1, B1, Ł2
- Obiekty rezydencjonalne: W1, B1, K2, Ł3	- Układy urbanistyczne: W2, K2, B2
- Budynki i budowle użyteczności publicznej: W2	- Budynki i budowle użyteczności publicznej: W1
- Tereny zieleni: Ł3	- Tereny zieleni: Ł1
- Układy urbanistyczne: B2	- Zabytki techniki: Ł3

Objaśnienia: wielkie litery – nazwa miasta: Warszawa (W), Kraków (K), Łódź (Ł), Bydgoszcz (B); W1, K2, Ł3, B2 itd. – oznacza miejsce, które zajmuje grupa badanych form w każdym mieście. Miejsce to wynika z sumowania i porównania udziału grupy we wszystkich badanych okresach. Nazwy grup form – patrz rys. 1 i 2.

Źródło: opracowanie własne.

Porównanie to pokazuje różnice między pozycją (znaczeniem) poszczególnych grup form przestrzeni turystycznej w badanych miastach a ich rangą (wielkością opisu) w przewodnikach turystycznych. Grupa form reprezentująca obiekty kultu religijnego jest najważniejsza w strukturze liczby form i wielkości opisu dla Krakowa oraz częściowo dla Łodzi i Bydgoszczy (wielkość opisu). Grupa form „obiekty rezydencjonalne” wymieniana jest, i to często, w przewodnikach wszystkich badanych miast (dwa razy na pierwszym miejscu), ale objętość jej opisu, a co zatem idzie ranga jako walor turystyczny jest znacznie mniejsza i nie występuje w tab. 2 (część dot. wielkości opisu).

Ważne miejsce w wielkości opisu (randze) w przewodnikach po Warszawie, Krakowie i Bydgoszczy zajmuje grupa form „układy urbanistyczne”. Znacznie mniej miejsca zajmuje ona w strukturze liczby form, występuje bowiem tylko w Bydgoszczy na drugim miejscu.

Grupa form „budynki i budowle użyteczności publicznej” w prezentowanym tu rankingu dotyczy tylko Warszawy – na pierwszym miejscu w wielkości opisu,

a na drugim w strukturze liczby form. Sytuację tę tłumaczyć można funkcją stołeczną, jaką pełni Warszawa od kilku wieków, która to funkcja jest głównym „twórcą” budynków i budowli użyteczności publicznej.

Pozostałe dwie grupy form znalazły się w tym zestawieniu za sprawą Łodzi, która prezentuje od kilkudziesięciu lat tereny zielone jako znaczącą grupę form miejskich terenów turystycznych, a od niedawna zabytki techniki i zakłady przemysłowe, które współcześnie sytuują się jako bardzo ważny walor nowej miejskiej przestrzeni turystycznej.

Analiza ta potwierdza przydatność badania zarówno liczby form, jak i objętość ich opisu do określenia miejsca przestrzeni turystycznej w strukturze przestrzeni miejskiej oraz pokazania jej rangi w strukturze funkcji miasta. Zgromadzony materiał, którego źródłem są treści przewodników turystycznych, może posłużyć również do bardziej wyrafinowanych statystycznie analiz porównawczych między liczbą i rangą badanych grup oraz prześledzenia rozwoju miejskiej przestrzeni turystycznej w przestrzeni miejskiej.

6. WNIOSKI

Przeprowadzona analiza treści przewodników turystycznych czterech dużych miast w Polsce, oraz poprzedzająca analizę materiałów empirycznych dyskusja pojęciowa i terminologiczna umożliwiła udzielenie odpowiedzi na pytania postawione w części wstępnej pracy.

Odpowiadając na pytanie pierwsze stwierdzić można, że istnieją obecnie w literaturze polskiej definicje, które w sposób wystarczająco precyzyjny określają zakres pojęciowy miejskiej przestrzeni turystycznej jako podprzestrzeni przestrzeni geograficznej. Mają one głównie charakter operacyjny, co ułatwia poszukiwanie metod empirycznych umożliwiających delimitację tej przestrzeni.

Odpowiedzią na pytanie dotyczące metod identyfikacji tej przestrzeni i jej struktury, mogą być wyniki przeprowadzonych w tej pracy analiz, które dotyczyły miejskiej przestrzeni turystycznej określonej w oparciu o treści przewodników turystycznych. Nie zamykając dyskusji metodycznej uważam, że opisana tu metoda (ze wszystkimi jej ułomnościami) ma ogromną zaletę, umożliwia bowiem prowadzenie badań w ujęciu dynamicznym, co w przypadku rozwoju i struktury miejskiej przestrzeni turystycznej jest bardzo istotne. Metoda ta pozwala na przeprowadzenie analiz miejskiej przestrzeni turystycznej w trzech płaszczyznach:

ilościowej (wielkość i struktura form przestrzeni turystycznej), jakościowej (ranga i funkcja form przestrzeni turystycznej) i przestrzennej (układ form przestrzeni turystycznej w przestrzeni miejskiej). Trzecia z wymienionych płaszczyzn nie była przedmiotem analiz w tym artykule.

Oczywiście metoda ta zawiera wiele elementów subiektywnych, wymaga również bezwzględnego przestrzegania rygorów badawczych. Trudno dziś jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, jak duży wpływ może mieć ten subiektywizm na ostateczne wyniki badań? Wymaga to dalszych testów i analiz.

Odpowiedzią na kolejne pytanie jest rozdział piąty artykułu i wynikające z niego wnioski. Niewątpliwie zarówno na strukturę ilościową form terenów miejskich, jak i na ich rangę wpływ bezpośredni mają: wielkość miasta (liczba mieszkańców), przeszłość historyczna, zwłaszcza w zakresie pełnionych funkcji administracyjnych oraz wiodąca współcześnie i w przeszłości funkcja gospodarcza.

Przeprowadzone badania wykazały, że np. w Krakowie dominują i w sensie ilościowym, i jakościowym (ranga) formy związane z obiektami kultu religijnego i rezydencjonalne (przez wiele lat funkcja stołeczna), w Warszawie – formy obejmujące obiekty rezydencjonalne, budynki i budowle użyteczności publicznej, a także układy urbanistyczne (największe miasto o funkcjach stołecznych od kilkuset lat). W świetle przeprowadzonych badań bardzo interesująco wygląda profil przestrzeni turystycznej Łodzi. Ważną rolę w tym mieście odgrywają obiekty kultu religijnego (wielokulturowość), obiekty rezydencjonalne (pałace, wille fabrykanckie), tereny zieleni (ogrody i parki po-fabrykanckie) oraz obszary zabytków technicznych i fabrycznych (dominująca od lat funkcja przemysłowa). Znacznie słabszą pozycję w Łodzi zajmują tereny budowli użyteczności publicznej, co tłumaczyć można krótkim stażem funkcji administracyjnej tego miasta.

Najmniej wyrazista w tej analizie jest Bydgoszcz, która ze względu na swoje położenie geograficzne, przeszłość historyczną oraz funkcję jest miastem pozbawionym wyspecjalizowanych form turystycznej przestrzeni miejskiej. W zakresie liczby grup form dominują w Bydgoszczy obiekty rezydencjonalne i układy urbanistyczne, w wielkości opisu (randze) układy urbanistyczne.

Przedstawione w tej pracy rozważania i analizy zamykają kilkuletni cykl badań realizowanych w ramach prac magisterskich na studiach z geografii turystyki Uniwersytetu Łódzkiego. Wyniki tych badań są na tyle interesujące, że zdecydowano się je opublikować, a tym samym udostępnić innym badaczom turystyki miejskiej, licząc na to, że wywołają one szerszą dyskusję, zwłaszcza o charakterze metodycznym.

PRZYPIS

¹ W latach 1996–2013 na seminarium magisterskim z geografii turystyki w Instytucie Geografii Miast i Turystyki UŁ prowadzonym przez prof. S. Liszewskiego wykonano siedem prac magisterskich dotyczących przestrzeni turystycznej miast: Łodzi, Krakowa, Lublina, Heidelbergu, Warszawy, Wrocławia i Bydgoszczy, w których testowano m.in. metody identyfikacji i delimitacji przestrzeni turystycznej w miastach. Prezentowany artykuł jest próbą podsumowania tych badań w oparciu o miasto polskie.

LITERATURA

- JĄŻDŻEWSKA I. (red.), 2011, *Człowiek w przestrzeni publicznej miasta*, XXIV „Konwersatorium Wiedzy o Mieście”, Wyd. UŁ, Łódź.
- KARASEK K., 2013, *Przestrzeń turystyczna Bydgoszczy*, mpis pracy magisterskiej w archiwum IGMiT UŁ.
- KOWALCZYK A., 2011, *Geograficzne aspekty przestrzeni turystycznej (Nowe spojrzenia na koncepcję przestrzeni turystycznej)*, [w:] *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 29–38.
- LISOWSKI A., 2003, *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- LISZEWSKI S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, 5, 2, s. 87–103.
- LISZEWSKI S., 1997, *Przestrzeń miejska i jej organizacja*, [w:] *Geografia. Człowiek. Gospodarka. Profesorowi Bronisławowi Kortusowi w 70. rocznicę urodzin*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 55–65.
- LISZEWSKI S., 1999, *Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi)*, „Turystyka”, 9, 1, s. 51–73.
- LISZEWSKI S., 2002, *Przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa Łodzi*, [w:] *Atlas miasta Łodzi*, Plansza XXXIX, Wyd. Urząd Miasta Łodzi, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- LISZEWSKI S., 2009, *Miejska przestrzeń eksploracji turystycznej. Przykład Łodzi*, „Turystyka”, 19, 1–2, 59–65.
- MATCZAK A., 1995, *Stan wiedzy o regionie*, [w:] *Studium wiedzy o regionie łódzkim. Rozwój turystyki w regionie łódzkim*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 166–201.
- MATCZAK A. (red.), 2008, *Turystyka miejska*, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- MROZIŃSKA J., 2006, *Rozwój przestrzeni turystycznej Warszawy w XX wieku w świetle treści przewodników*, mpis pracy magisterskiej w archiwum IGMiT UŁ.
- ROMER E., 1969, *O geografii rozważania historyczne i metodologiczne*, Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, seria B, 153, Wrocław, ss. 205.
- SZCZEPANIAK A., 2004, *Rozwój przestrzeni turystycznej Krakowa na podstawie analizy treści przewodników turystycznych*, mpis pracy magisterskiej w archiwum IGMiT UŁ.
- SZYMCZAK M. (red.), 1979, *Słownik języka polskiego*, t. II, PWN, Warszawa.
- WARZYŃSKA J., JACKOWSKI A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- WIECZORKIEWICZ A., 2012, *Apetyt turysty. O doświadczeniu świata w podróży*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków, ss. 383.
- WILUŚ R., 1998, *Wiedza o mieście przemysłowym Łodzi w świetle analizy przewodników turystycznych*, „Turystyka”, 8, 2, s. 57–74.
- WŁODARCZYK B., 2008, *Dorobek naukowy łódzkiego ośrodka geograficznego w badaniach nad przestrzenią turystyczną*, [w:] G. Gołębowski (red.), *Nowe trendy rozwoju turystyki*, Wyd. PWSZ, Sulechów, s. 39–48.
- WŁODARCZYK B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota. Koncepcje. Determinanty rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 268.
- WŁODARCZYK B. (red.), 2011, *Turystyka. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 401.
- WŁODARCZYK B., 2011, *Przestrzeń turystyczna – kilka słów o istocie pojęcia*, [w:] *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 15–27.
- WŁODARCZYK B., 2011a, *Miasto i przestrzeń turystyczna*, [w:] B. Włodarczyk (red.), *Turystyka. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 105–120.
- WŁODARCZYK B., 2012, *Nowe przestrzenie turystyczno-rekreacyjne w Łodzi w latach 2005–2010*, [w:] *Atlas miasta Łodzi. Suplement 2*, Plansza LXVI, Wyd. Urząd Miasta Łodzi, Łódzki Ośrodek Geodezyjny, Łódź.
- WYRZYKOWSKI J., 2011, *Miasto polskie jako przedmiot zainteresowań turystycznych*, [w:] B. Włodarczyk (red.), *Turystyka. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 211–218.
- ŻEBROWSKA A., 1996, *Obraz turystyczny Łodzi w świetle analizy zawartości treści przewodników*, mpis pracy magisterskiej w archiwum IGMiT UŁ.

